

Horváth Tamás – Ríz Ádám

Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban

(vitairat)¹

*„Csodákban ne ringassuk magunkat,
mindenekfelett önerőnkben bízunk!”*

(GRÓF HIDVÉGI MIKÓ IMRE)

1. Bevezetés

Magyarország uniós csatlakozását követően a határon túli magyarság lehetőségei, perspektívái is módosulóban vannak, meglátásunk szerint szélesednek, bővülnek. A térség megváltozott geopolitikai helyzete, a „magyarnak lenni” relatív felértékelődése az eddigi eredmények megtartása mellett radikálisan új megoldásokat, új logikát és megközelítést igényel mind politikai, mind szakmai szempontból, amelyhez a magyarországi nemzetpolitikai tér minden szereplőjének tevékeny részvétele szükséges.

Vitairatunk célja, hogy a magyarországi politikai erőter ellentétes pólusai számára egyaránt felhívjuk a figyelmet arra, hogy milyen lehetőségeket és veszélyeket rejt magában ez az új szituáció, illetve kifejezetten közigazgatási megközelítésű megoldási javaslatokat, válaszlehetőségeket kínálunk a döntéshozók számára a határon túli magyarokkal foglalkozó szakpolitika átfogó megújítására, amely – a politikai és szakmai konszenzust élvező megállapítás szerint – nem halogatható tovább.

A műhelybeszélgetés alapjául szolgáló vázlatos tanulmányunk az EU-csatlakozás által a határon túli magyarság számára nyújtható potenciális előnyöket megcsillantva a két, eddig talán egymástól legtávolabb álló szakpolitika párbeszédét, szoros együttműködését szorgalmazza annak a felismerésére, hogy a Kárpát-medencei magyarságnak most történelmi esélye kínálkozik a felzárkózásra, melynek elszalasztása végleg megpecsételheti a szülőföldön való megmaradás, a hivatalos magyar állami politika által 15 éve meghatározott programjának paradigmáját.

A népszavazás ismert eredményei után a szimbolikus térben folytatott éles politikai viták ellenére sem változott az alapkérdés: hogyan tovább magyar támogatáspolitikai? E szinte évenként visszatérő kérdés mellé 2005-ben már fel kell tennünk egy másikat is: felkészültünk-e a már megnyílt vagy megnyíló EU-források fogadására, és e két támogatási rendszerből adódó lehetőségek összehangolására?

Úgy véljük, hogy a határon túli magyarság helyzetét, azon belül is a támogatáspolitikai hasznosulását az elmúlt 15 évben különböző szempontokból kiindulva már sokan és sok helyütt felmérték², mi – részben ezekre alapozva – konkrét gyakorlati lépésekre fogalmaztunk meg javaslatokat abból kiindulva, hogy ezen lépések megtétele sürgető feladat.

Vitairatunk ennek megfelelően három fő pillért határoz meg az EU-csatlakozást követő, határon túli magyarsággal összefüggő feladatok hatékonyabb ellátására. Ezek a jórészt egymást kiegészítő célok egymás hatásait erősíthetik fel, ahogy az EU szaknyelv fogalmaz: együttes megvalósulásuk esetén igen komoly *szinergikus* hatások is felléphetnek.

Első pillér

A határon túli magyarság támogatására szolgáló magyarországi költségvetési források felhasználására új módszertan és programszintű, fejlesztési logikán alapuló (nemzeti fejlesztési terv típusú) politikai és szakmai stratégián alapuló tervezési folyamat szükséges, amely átfogóan, hosszabb intervallumra előre, magyarul a régióknént differenciáltan rögzíti azokat a célokat, prioritásokat, intézkedéseket és tevékenységeket, amelyek által a magyar állam a határon túli magyarság érdekében aktív lépéseket tesz. Vitairatunk első és legrészletesebben kifejtett része ennek a feladatnak jegyében készült, erre kínál megfontolandó alternatívákat. Fontos hangsúlyozni, hogy ez csak módszertanában venné át az EU-támogatás mintáját, forrását és céljait tekintve teljesen független az uniós programoktól. Az uniós gyakorlat átültetése a magyarországi támogatási gyakorlatba egyszerre cél és eszköz: cél annyiban, hogy egy átláthatóbb, stratégiai keretbe ágyazott fejlesztéspolitika valósul meg ezáltal, eszköz annyiban, hogy „megtaníthat” minden Budapest felé pályázni kívánót az uniós pályázatírás módszertanára is egyben.

Második pillér

A magyarországi támogatási keretek szinte eltörpülnek azon források nagyságához képest, amelyek EU-támogatások formájában érkehetnek az érintett régiókba: 2007 és 2013 között ez a szám a jelenlegi magyarországi összes támogatás kb. harmincszorosa (!) lehet.³ Hangsúlyoznunk kell, hogy ez egyelőre csak lehetőség, hiszen ezekhez a programokhoz csak azon szervezetek tudnak hozzáférni, akik alkalmazkodni tudnak az egyes országok Nemzeti Fejlesztési Tervében vagy más uniós támogatásokban megfogalmazott támogatási célokhoz. Ez az alkalmazkodási feladat egyik iránya, a másik azonban már a pályázati kiírások előtt, a tervezés szintjén dől el: olyan pályázatokra, programokra van szükség, amelyek a magyarság valós problémáira, fejlesztési igényeire nyújthatnak megoldást. Ahol ez lehetséges, a határ menti együttműködést, szomszédságpolitikát támogató INTERREG-program keretei közé – az EU elvárásainak megfelelően nem

hangsúlyozva a nyilvánvaló nemzeti/etnikai vonatkozásokat – átfogó, dinamikus határ menti fejlesztések láncolatának beemelése szükséges. A *szomszédos országok fejlesztési terveinek összehangolása a magyarországi NFT-vel* – amelyre politikai szándéknyilatkozatok is születtek már – kitűnő lehetőségeket rejt magában, hiszen mind a helyi, mind a regionális magyar igények és érdekek becsatornázása új értelmet, tágabb perspektívát nyerhet ezáltal. Kiváltképpen igaz ez abban a szerencsés történelmi helyzetben, amikor a legnagyobb magyar közösségek által lakott országok kormányaiban (Románia, Szlovákia) a magyar pártok képviselői éppen a stratégiai fejlesztési posztokat, minisztériumokat vezetik. Ezen feladatok is halaszhatatlannak, hiszen 2007-től új időszámítás kezdődik nemcsak Románia, hanem a jelenlegi tagállamok életében is. A 2007–2013 közötti új tervezési időszak a jelenlegi forrásmérték többszörösének bevonására ad esélyt. A következő tervezési időszakra történő felkészülés már az érintett tagállamokban elkezdődött, jövő évre már mindenütt össze kell állniuk a I. vagy II. NFT-knek, amelyek stratégiai céljai, prioritásai között ott kell szerepelnie a magyar közösségek, a magyarok által lakott régiók fejlesztési igényeinek is. A *magyar érdekek szlovák, román, szlovén Nemzeti Fejlesztési Terveiben történő hatékony érvényesítésének* feladata – és ezzel együtt a felelőssége – elsődlegesen a határon túli magyar politikai szervezetekre hárul, a magyarországi szakpolitika ehhez elsődlegesen szakmai és szakdiplomáciai támogatást nyújthat, a tapasztalatok, valamint a „legjobb gyakorlatok” átadása révén.

Javasoljuk továbbá a magyarországi döntéshozók felé: végiggondolni, azt, hogy az országhatárokon belül érvényesülő magyarországi Nemzeti Fejlesztési Tervbe hogyan „csempészhetők” bele olyan célok, prioritások, amelyek a határokon kívül élő magyarság céljait is szolgálják, amitől *az valóban „nemzeti” fejlesztési tervvé* válhat.

Harmadik pillér

Az alkalmazkodás, felkészülés szempontjából kézenfekvő, hogy a kialakult új geopolitikai szituációban a belátható időn belül csatlakozó, de legalább előcsatlakozási alapok felhasználására jogosult szomszédos országokban élő magyarság számára *át kell adnunk a magyar felkészüléssel, előcsatlakozási alapok felhasználásával* kapcsolatban, majd a csatlakozást követően felhalmozott tapasztalatainkat. Véleményünk szerint ennek jelentősége nem becsülhető alá, mivel a nálunk talán még kevésbé felkészült tagállam-jelöltek a hatalmas intézményrendszer felállításának gondjaival küszködve – ismereteink szerint – meglehetősen kis intenzitással készítik fel saját polgáraikat az uniós kihívásokkal való megfelelésre.

Ha pusztán a számok felől közelítjük meg a kérdést, elegendő csak arra utalni, hogy egy átlagos EU projektméret 50–100 M Ft, ami azt is jelenti, hogy évente kb. 100 sikeres pályázattal a jelenlegi magyarországi határon túlra irá-

nyuló teljes támogatás „megkészszerizhető”, azaz a jelenlegi kormányzati, közalapítványi támogatásokkal megegyező forrásmérték vonható be. Sőt, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az EU csak olyan projekteket támogat, amelyek valamilyen fejlesztésre irányulnak és további – széles partneri együttműködés révén – ún. multiplikáló hatással rendelkeznek, azaz új erőforrásokat mozgósíthatnak térségi, ágazati, társadalmi szinten (pl. egy múzeum felújítása növeli a térség idegenforgalmát, támogatva az ott működő vállalkozásokat, amelyek új munkahelyeket teremthetnek stb.), akkor a fenti támogatási összegek társadalmi-gazdasági hasznosulása még jelentősebb. És akkor még nem beszéltünk az uniós pályázatok további pozitív hatásairól: egy-egy pályázat megírásához, lebonyolításához szükséges szervezeti fejlesztés és hatékonyság, átlátható elszámolási kultúra kialakulása. A jó projektekkel rendelkező, megfelelő kapacitások birtokában lévő szervezetek, amelyek egy tagállam vagy tagjelölt felkészültségét, érettségét bizonyítják, „hiánycikknek” számítanak, ezért forráshoz jutási lehetőségük is lényegesen nagyobb. Ez a potenciális *versenyelőny* természetesen korántsem csak a nonprofit szféra közösségi, nemzetpolitikai szempontból fontos szervezeteire (bár nyilvánvalóan nem mindegyikre) lehet érvényes, hanem magától értetődően a versenyszférában munkálkodó magyar vállalkozásokra is. A helyi magyar társadalmak tagjai számára tehát az EU kihívásaira való szisztematikus felkészítés rendkívül nagy hatással lehet, több évtizedre meghatározhatja, emelheti pozíciójukat a többségi társadalommal való összehasonlításban. Ennek egy lehetséges módját foglalmaztuk meg egy *projektötlet* formájában a harmadik pillér részeként.

A fenti témában nagy érdeklődéssel fogadott budapesti, kolozsvári és remélhetőleg más régiókban hamarosan folytatódó műhelybeszélgetés sorozatunk kiindulópontja és egyik célja, hogy közös asztalhoz ültessük azokat a szakértőket, akik az elmúlt években valamilyen formában már megfogalmazták álláspontjukat a fenti kérdések, elsősorban a határon túli magyar támogatáspolitikai megújítására, és egy új, eddig kevésbé, de újabban egyre többet emlegetett „EU-s” szemponttal, szemszöggel gazdagítsuk a megújulni látszó szakmai vitát. Szándékosan nem tettünk részletes említést a rendkívül sok gondot okozó intézményrendszer átalakításának égető kérdéseiről, a hatalmas téma kerete és a tervezett vita időkereteibe ez nem férhetett bele, de jelen anyag folytatásaként hamarosan ezzel is részletesen foglalkozni kívánunk.

2. Helyzetértékelés

Új helyzet, új lehetőségek

Magyarország uniós csatlakozása után a határon túli magyarság sorsa is változóban van. Több mint félmillió felvidéki és mintegy tízezres lélekszámú szlovéniai magyar az anyaországgal együtt lett tagja az európai közös-

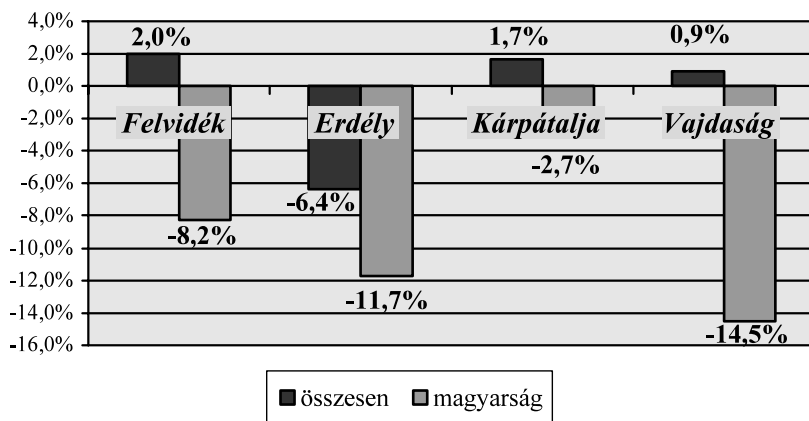
ségnek, és reális esély mutatkozik arra, hogy Románia csatlakozásával a legnagyobb lélekszámú erdélyi magyar nemzeti közösség is az Európai Unió része lesz. Nem mondható el hasonlóan biztató közeli jövő viszont a Kárpátalján, illetve a Szerbiában élő magyarságról, hiszen az egyesült Európába történő integrálódásuk még politikai szándékként is csak egyik oldalról fogalmazódott meg, korántsem egyértelműen.

Nem vitás tehát, hogy a térség jelentősen megváltozott helyzete az eddigi eredmények megtartása mellett *új megoldásokat, új logikát* igényel mind politikai, mind szakmai szempontból, amelyhez a nemzetpolitikai tér minden szereplőjének tevékeny részvétele szükséges.

Eddigi eredmények és eredménytelenségek

A rendszerváltozás után eltelt 15 esztendő eredményei számosak, de a kívánt célt, a *magyarság szülőföldön maradását nem szolgálták kellő eredménnyel*. A szomszédos országokban a kilencvenes évek, illetve a kétezres évek elején végzett két népszámlálás adataiból kiolvasható jelentős számbeli deficit arra mutat, hogy a tartós politikai szándék és növekvő költségvetési ráfordítások ellenére sem sikerült a kedvezőtlen tendenciák megfordítása, sőt a lassítása sem. Erdélyben lassan már a falvakba szorul vissza a magyarság, a neves líceumok osztálytalálkozóit érdemes inkább Magyarországon megtartani, Kárpátalján járva áttelepültek eladó házai sorakoznak, Vajdaságban a magyar egyetem létrehozásának egyik legnagyobb akadálya, hogy kevés a fiatal, Szlovákiában egy évtized alatt tizedével csökkent az ott élő magyarok száma...

1. ábra: A magyarok által lakott régiók és a magyarság lélekszámának változása, 1991–2001⁴

A térség általános demográfiai megtorpanásánál a szomszédos országokban magukat magyarnak vallók számának csökkenése jóval nagyobb, helyenként drámai mértékű. A demográfiai folyamatok mélyén azonban még ennél

is sötétebb a kép: a többségi nemzetekhez képest előregedett magyar kisebbségek, a falvakba történő visszahúzódás és a fiatal korosztályok, különösen az értelmiségiek elvándorlása, pozícióvesztés a munkaerőpiacon. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a támogatáspolitikai nem, vagy csak részben tudta elérni legfőbb célját. (Más kérdés, hogy a maga korlátozott eszközeivel és anyagi forrásaival csak kis részben tehető mindezért felelőssé.)

1990 után jelentős, növekvő összegű, évente többmilliárdos támogatás került át a határon túlra, amelyek alapvetően civil intézményrendszerre háruló kultúra-fenntartási, identitás-megőrzést támogató programokat, illetve kisebb részben a rendkívül fontos, intézmény-fenntartást biztosító működési jellegű támogatásokat biztosítottak. A *90-es évekkel lezárult az intézményalapítás, a „talajfogás” évtizede*, amelynek számos eredménye mellett a legfőbb cél, a *szülőföldön maradás ügyében nem sikerült áttörést elérni*.

Mégis – átfogó, konszenzust élvező szakpolitikai stratégiák híján – állandósult tűzoltás volt jellemző, amelyben sokszor az ötletszerűség, a politikai alkuk domináltak. A nagy nemzetpolitikai célok tekintetében – a hazai és nemzetközi viták ellenére – további előrelépés volt a szimbolikus lépéseket előtérbe helyező, de egyes szakmapolitikákat is kiemelten kezelő előző kormányzati ciklus időszaka, hiszen megszületett a 2001. évi LXII törvény, a köznyelvben státus-, illetve kedvezménytörvényként nevezett jogszabály, amely a határon túli magyarok magyarországi jogállásának, kedvezményeinek szabályozása mellett több esetben jelentős támogatási lehetőségeket biztosított az igazolványt megszerző egyénnek, és kisebb részben közösségeknek. Különösen a (felső)oktatás területén a támogatások a korábbi összegek többszörösére nőttek, az erdélyi egyetemfejlesztésre fordított összeg mellett a révkomáromi és a beregszászi felsőoktatás intézményei is jelentős fejlesztésben részesültek. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az oktatásba fektetett források megtérüléséhez lényegesen hosszabb idő kell annál, hogy az elmúlt évek beruházásainak eredményei érzékelhetők legyenek.

A magyar nemzetpolitikával szemben fújó sokféle ellenszél tehát a statisztikák alapján túl erősnek bizonyult, kimutatható konkrét számbeli előrelépést a szülőföldön maradást támogató politika nem tud felmutatni. E vitairat kerekei között nincs arra lehetőség, hogy elemezzük, hányféle okból kifolyólag zajlott így ez a folyamat. Az eltérő gazdasági fejlettségű területek közötti jelentős életszínvonalbeli különbség, a nyitottabbá váló határok, a délszláv háború borzalmi és sok egyéb más ok mellett az elmúlt tizenöt év nemzetpolitikájának belső gyengeségei is odavezettek, hogy a jelentős szimbolikus és gyakorlati lépések ellenére a fenti negatív folyamatokat nem sikerült ellensúlyozni.

Mi lehet a megoldás?

Milyen eszközökkel van esély arra, hogy évek, évtizedek kitartó munkájával a tendenciák statisztikai szempontból és kézzelfoghatóan is pozitív

irányt vegyenek? Lehet-e egyáltalán azt hinni, hogy önmagában, a szomszédos államok gazdasági fellendülése nélkül a korlátozott – anyagi és igazgatási – eszközrendszerrel rendelkező anyaország számottevő eredményt tud, képes elérni ezen a téren?

E vitairat szerzői évekkal korábban a határon túli oktatás területén tevékenykedtek, s vívták a maguk szélmalomharcát a magyarországi ösztöndíjazás vagy az egyetemfejlesztés terén a fenti folyamatok lassítása érdekében. A magyarországi ösztöndíjazás szülőföldi hasznosulásának megkérdőjelezhető volta mellett ma már azzal is szembe kell nézni, hogy – az oktatás, felnőttképzés fejlesztésének fontosságát nem vitatva – világos jövőkép és helyi perspektívák nélkül a szülőföldi (felső)oktatás fejlesztése sem érheti el a célját. Annyi lesz a különbség csupán, hogy a diplomaszerezés előtt vagy után hagyják el a fiatalok a szülőföldjüket.

Mindezen nem kívánt jelenségek, tendenciák megelőzésére, lassítására véleményünk szerint akkor nyílik a *legnagyobb esély, ha nem a folyamat végén* kívánunk beavatkozni (ahogy tettük ezt korábban), hanem a problémák gyökereit is keressük, s ott próbálunk változtatni valamit. A diákok, fiatal értelmiségiek elvándorlása mögötti motivációkat, eredendő okokat vizsgálva a *kisebbségi lét, illetve az asszimilációs környezet* taszításai és a *jobb egzisztenciális körülmények* vonzásai kerülnek felszínre mint a legfőbb indítékok. A kisebbségi sors problémájára részleges megoldást jelenthet talán az autonómia, míg az utóbbira – valljuk meg – csak a térség országainak általános gazdasági fellendülése adhat esélyt. (Mindez akkor azt jelenti, hogy ölbe tett kézzel kell várnunk a román GDP szárnyalását, aminek áldásai majd talán egyszer valamikor „lecsorognak” a magyarok lakta területekre is? Oda is talán utoljára?)

Ennél szerencsére most jóval többet tehetünk: ha elfogadjuk azt, hogy az elvándorlás problémájának egyik gyökere az élhető társadalmi, gazdasági és természeti környezet hiányában keresendő, erre az érdemi fejlesztés reális esélyét kínálják a *csatlakozás után megnyíló uniós támogatások*, hisz ezek épp a területi, regionális és társadalmi különbségek csökkentését szolgálják. Csodavárás és az „EU majd mindent megold” illúziója nélkül állítjuk, hogy történelmi esélyt szalasztunk el, ha nem élünk azzal a lehetőséggel, hogy az erdélyi magyarok 2007-től jogosultak lesznek *évi kb. 3 Mrd (új) lej támogatásra* EU pályázatok formájában!!! Hogy mindez mennyire nem utópia: az EU-fejlesztésekben élenjáró Írország évszázados migrációs folyamatokat fordított meg az utóbbi évtizedekben, s ma már többen költöznek vissza a „zöld szigetre”, mint ahányan távoznak onnan.

Álláspontunk szerint az erdélyi és magyarországi szakmai-politikai elitnek közösen olyan fejlesztéspolitikát kell kialakítania *nemcsak* a magyar költségvetési támogatások felhasználására, amely a nemzeti identitás megőrzésén, erősítésén fáradozó szervezetek munkájának stratégiába foglalt tá-

mogatásán kívül képes *gyakorlatias, a helyi magyarság életkörülményeinek, életminőségének közvetlen javítását* célzó konkrét intézkedéseket támogatni. Mi abból indulunk ki, hogy egy település fejlesztése, egy munkanélküliséget megelőző képzési program vagy egy környezetvédelmi beruházás ugyanúgy szolgálja az ott élő magyarok szülőföldön maradását, mint adott esetben egy magyar kultúrát támogató program. A két cél között nem „vagy-vagy”, hanem „és” kapcsolat értendő.

Esélyek a továbblépésre

E vitairat szerzőinek véleménye szerint ez lehetséges, és egyben kötelességünk is arra vonatkozóan, hogy a korlátaink között a lehető legteljesebb mértékben, hatékonyan használjuk ki azokat a lehetőségeket, versenyelőnyöket az összmagyarság érdekében, amelyekkel az EU-csatlakozás következtében rendelkezünk. Patetikusság nélkül fogalmazhatunk úgy is, hogy a 21. század eleje kivételes történelmi – és minden bizonnyal utolsó – esélyt kínál arra, hogy az elmúlt évszázadban felgyülemlett problémák hatására a már-már visszafordíthatatlannak tűnő folyamatokat lassítsuk, megállítsuk, vagy akár megfordítsuk.

Magyarország uniós csatlakozása a jelentős számban magyarok által is lakott szomszédos államokhoz képest – Szlovákiát és Szlovéniát kivéve – előbb következett be. Ebből a helyzeti előnyből kifolyólag Magyarország előbb szembesül azokkal az elvárásokkal, követelményekkel és persze lehetőségekkel is, amelyekkel majd rövidebb távon Románia, Horvátország, illetve a későbbiek folyamán, különböző és egyelőre pontosan nem látható ütemben Szerbia-Montenegró, illetve Ukrajna szembesül majd.

Nálunk az EU-támogatásokkal foglalkozó intézményrendszer keretében a már több mint egy évtizede felhalmozódott, előcsatlakozási, illetve a Strukturális és Kohéziós Alapok támogatásaival összefüggő tapasztalatok lehetőségeket kínálnak arra, hogy a határon túli magyar nemzeti közösségek jelenlegi, illetve jövőbeni esélyeit saját országaikban növeljük, a jelenleg és később rendelkezésre álló pályázati források lehívását megalapozó felkészültségüket fejlesszük.

A határon túli magyar közösségek ezen – anyaország által – támogatott helyzeti előnyükből kifolyólag nyertesei lehetnek a térség uniós csatlakozásának, amely jelentős mértékben ellensúlyozhatja a kisebbségi létből fakadó hátrányokat, hozzájárulva ezzel a szülőföldön maradáshoz.

Nem lehet vitás, hogy ez az elem alapvetően hiányzott a magyar-magyar együttműködés elmúlt évtizedében, de Magyarország uniós csatlakozása után már nem halogatható tovább. *A magyar közigazgatás két szakpolitikája beszélő viszonyba kell, hogy kerüljön egymással: a EU felé folytatott gyakorlatnak be kell épülnie a magyar-magyar viszonyrendszerekbe is, mindkét fél érdekében.*

A mai magyar költségvetési forrásokból nyújtott támogatások rendszere, sem szétaprózottsága, sem szabályozottságának módszerei, mélysége, sem belső logikája – nagyvonalúbb kifejezéssel „ethosza” – alapján finoman szólva sem determinálja a határon túli magyarok számára a sikeres uniós felkészülést a csatlakozásra. Egy-két tiszteletreméltó kivételtől eltekintve avított, szubjektív, személyes (nem kis részben politikai) kapcsolatokra alapozó, nyomokban sem emlékeztet egy EU-tagállamtól elvárt pályázati rendszerre.

Nem foglalkozva most azzal a lényeges kérdéssel, hogy kiknek a felelőssége a jelenlegi struktúrák kialakulása, a helyzetértékelés summázataként ki kell mondanunk, *ha a Magyarországról induló támogatások menedzselésének rendszerén, módszerén nem vagyunk képesek változtatni, akkor rövid és hosszabb távon is lemaradunk, illetve lemaradásra ösztönözzük a forrásfelhasználó határon túli magyar szervezeteket. A magyarországi „könnyű” pályázati vagy pályázat nélküli, de mindenképpen szinte versengés nélküli pénzszerzés miatt nem motiváljuk őket arra, hogy saját országaik megnyíló fejlesztési forrásait is – megfelelő kapacitásokkal működő jól felkészült szervezetekként – ostromolják.*

Be kell vallanunk, hogy a rendkívül feszes tervezési logika – amely nélkül az unió támogatásai egyáltalán nem használhatók fel – *testidegennek számít*, nem jellemezte a határon túli magyar támogatási rendszer egészét. A gyors és persze felületes diagnózis: szétaprózott, vegyes színvonalon teljesítő, nem korszerű intézményrendszer, nem egységesített támogatási célok, a megfogalmazott célok közötti jelentős átfedések, párhuzamos finanszírozás, kizárólag költségvetési alapú rövid távú tervezés és sok politikai alku, alapvetően túlpolitizált szakterületek.

Úgy látjuk, hogy alaposan megérett az újragondolásra és – mondjuk ki bátran – átfogó változtatásra a határon túli magyarsággal foglalkozó szakterület és intézményrendszer, *az intézményalapítás korszaka után megérett az idő a stratégia mentén történő intézményépítésre, divatos szóval: fejlesztésre.*

Tekintettel arra, hogy a magyarországi intézményrendszer egyébként elengedhetetlen átalakítása nem tárgya ennek az írásnak, így elsősorban a támogatási rendszer szakmapolitikai háttéréhez, valamint a támogatásokkal összefüggő végrehajtási – intézménytől független – feladatokat illetően foglalmazunk meg észrevételeket, javaslatokat.

3. „Határon túli magyar nemzeti fejlesztési terv” (első pillér)

Fejlesztési terv(ek) szükségessége

Az egyik legfontosabb feladat, hogy a magyar költségvetés által biztosított források célba juttatásának rendszerét újragondoljuk. Ez a vitairat erre kínál átfogó módszertani, illetve talán ennél mélyrehatóbb, gondolkodásbeli változtatást.

Alaptételünk tehát, hogy közép- és hosszabb távra szóló szisztematikus, programozás-típusú, stratégiai tervezés nélkül minden támogatáspolitikai reformkísérlet halálra van ítéelve.

Véleményünk szerint szükséges egy magyar-magyar politikai konszenzust élvező átfogó, több évre szóló programdokumentum, amelynek most a **HATÁRON TÚLI MAGYAR NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV (HTMNFT)** ideiglenes munkacímét adtuk. Ennek a stratégiai keretdokumentumnak pontosan rögzítenie kell a már ismert NFT-hez hasonló logika szerint azt a politikai szándékot, hogy a magyar-magyar integráció következő lépcsőfoka (reményeink szerint a „határon túli” kifejezés lassan, de biztosan értelmét fogja veszíteni) egy átfogó, szakmapolitikákat magában foglaló stratégiai program alapján folytatódhat.

A HTMNFT dokumentum a klasszikus, EU-programtervezés szabályai szerint tartalmazna egy átfogó, határon túli magyarságot érintő helyzetértékelést, a helyzetértékelésből levezetett SWOT (erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek) elemzést, ebből meghatározná a korábban említett korlátozott eszközrendszerrel reálisan elérhető, átfogó politikai és szakmai célokat, részben igazodva a kulcsfontosságú autonómia, kettős állampolgárság, magyar-magyar együttműködés keretei, illetve a szakpolitikák területéhez. Végül tartalmazna egy olyan fejezetet, amelyben az egyes szomszédos országokban élő magyar közösségek saját ún. operatív programjaik tartalmát mutatnák be röviden.

A HTMNFT ugyanis – stratégiai dokumentumként – alapját kell, hogy képezze az egyes magyarlakta területek részletesen kidolgozott programjainak. A Magyarországon futó, az EU-programozásban ismert operatív programok többsége szektorális természetű. Álláspontunk szerint – ha elfogadjuk a magyar-magyar viszonyrendszer sarokköveit – az egyes nemzeti közösségeknek is saját, a régió egészét magában foglaló, de több szektort érintő programjaikat ki kell dolgozniuk, és a magyarországi pénzügyi forrásokból a szakmai tartalmat és a végrehajtási intézményrendszert illető jóváhagyás után valósíthatók meg mindezen fejlesztési programok.

A programozási folyamat egyik legfontosabb feladata a lehetséges fejlesztési programokkal való optimális kapcsolat kialakítása, a megfelelő szinergikus fejlesztési hatások elérése érdekében. Éppen ezért a HTMNFT és a határon túli magyarlakta régiók operatív programjainak össze kell kapcsolódniuk országuk átfogó és regionális fejlesztési terveivel, törekvéseivel.

Félreértés ne essék, az általunk használt kifejezések néha szolgáiban követik a EU-tervezés logikáját, a magyar-magyar viszonyt azonban az EU kölcsönös haszonelvének figyelembevételével természetesen alapvetően többnek, organikusnak, az egységes nemzeti identitásból gyökerezőnek tekintjük, de ez nem tántoríthat minket el attól, hogy saját érdekünkben minden használható és adaptálható elemet átvegyünk belőle.

Miért építenénk többféle támogatási rendszert, amikor mindannyiunk számára egyszerűbb és a közös felkészülést jobban segíti az uniós források lehívási, felhasználási szisztémájának elsajátítása? Arról nem is beszélve, hogy a kelta tigrisként aposztrofált, gyakran példaként említett írek az EU tervezési logikáját követve saját, nemzeti forrásokra építő kiegészítő fejlesztéseiket is hasonló tervszerű alapokra helyezték – sikerrel.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az átállás évekbe kerülhet, de fel kell építeni a lehető leggyorsabban egy új fejlesztési logikát, amely megbízhatóbb, kiszámíthatóbb, fegyelmezettebb működést jelent, nem elosztás elvű, hanem fejlesztés-orientált, és az eddig elhanyagolt hosszabb távú tervezésen alapszik.

Nem tagadjuk azt, hogy a célok eléréséhez a fejlesztési támogatások jelentős növelésére van szükség, de ennek értelmét csak a szükséges változtatások véghezvitele után látjuk. Ugyanakkor álláspontunk szerint egy új támogatási struktúra kialakítása révén már a jelenlegi támogatási keretekkel megegyező forrásmérték hasznosulása is jelentősen növelhető.

Mit tartalmazzon, hogyan induljon?

Amennyiben elfogadjuk a fejlesztési tervek logikáját, további kulcsfontosságú kérdések sorjázna egymás után, amelyek komoly vita tárgyát képezhetik. Jelen írás célja ezen a ponton is inkább vitaindító jellegű, fontosnak tartjuk, hogy e témák átgondolása, „kibeszélése” kezdődjön végre meg.

A magyar közösségek fejlesztési terveinek elkészítői nem lehetnek mások, mint maguk a saját területüket legjobban, belülről ismerő helyi szakemberek. A legfontosabb az, hogy minél szélesebb egyetértés mellett, lehetőség szerint konszenzusos anyagok készüljenek és kerüljenek benyújtásra Magyarországra. Az átlátható és egységes elvek, egységes tervezési módszertan és szerkezet alapján íródó anyagok átlátható formában elbírálhatók, különbségeik ellenére is összehasonlíthatók lesznek. A mindenkori magyar kormányzat a programok kidolgozásának segítésére szakértőket delegál(hat) az egyes szakterületek részletes anyagainak kidolgozásához, ezzel is biztosítva az elkészülő anyagok minőségét. A szakértői munkák befejezését követő benyújtási procedúrát a legitim politikai képviselő(ek) kell, hogy egységesen felvállalják. A jelenlegi viszonyokat, a határon túl gyakran fellángoló „legitimációs háborúkat” ismerve ez lesz talán a legnehezebb feladat.

A jóváhagyás a magyarországi elbírálást, esetleges módosítások átvezetését követően akár egy MÁÉRT ülés keretében is történhet, ezt követően pedig megkezdődhet a költségvetési források biztosítása mellett a kidolgozott programok végrehajtása.

Egy lényeges elemet nem szabad megkerülnünk: a HTMNFT-nek része kell, hogy legyen egy, a végrehajtás teljes intézményrendszerét bemutató, a

folyamatokat előre pontosan rögzítő fejezet, nem érintve talán a legnagyobb vitát kiváltó rész tartalmát, ezen a ponton kell majd a jelenlegi működés elemzése, kritikája alapján eldönteni azokat az intézményi kérdéseket, amelyekről korábban kritikus hangvétellel említést tettünk.

A HTMNFT, illetve a magyar közösségi operatív programok *szakmai tartalma* kulcsfontosságú kérdés, hiszen ez határozza meg, hogy mely területeken van szükség átfogó beavatkozásokra a magyar állam részéről. Ezen a ponton nem kerülhető meg annak a – ma még tabunak számító – kérdésnek a tisztázása sem, hogy a határon túli magyaroknak szánt támogatások valójában kiknek az érdekeit szolgálják: az ottani közösségeket, vagy az ún. anyaország demográfiai, munkaerő-piaci problémáira kínálnak megoldást.

Nem gondoljuk, hogy különösebb vitát váltana ki, ha az oktatás, a kultúra, ifjúság vagy a magyar többségű önkormányzatok potenciális támogatását célként határoznánk meg, de sok egyéb mellett a vállalkozásfejlesztés, a szélesebb értelemben vett humánerőforrás-fejlesztés is lehetséges célterületként merülhet fel, kiemelve – az eddig talán elhanyagolt, ám életképes – a helyi közösségek számára létfontosságú célt, az EU-ban is prioritásként kezelt hátrányos helyzetű rétegek esélyegyenlőségéhez történő hozzájárulást.

A sor kiegészíthető, rövidíthető, és persze a nagyobb szakmapolitikákon belüli belső egyensúlyok kialakítása is hatalmas feladat, elég, ha csak az örök felsőoktatás–közoktatás támogatásának arányairól szóló vitára utalunk. Közös nevező lehet annak felismerése, hogy a szomszédos országok gazdasági stagnálásának tehetetlenségi nyomatókát akkor tudjuk a leghatékonyabban ellensúlyozni, ha – szintén illeszkedve a hazai NFT 2007 utáni prioritásaihoz – olyan *tudásvezérelt társadalmi és gazdasági mikrokörnyezet* alakul ki a magyarok által lakott régiókban, amely mágnesként vonzza a fel lendüléshez szükséges tőkét és forrásokat. Végiggondolandó, hogy az egyes területeken milyen mértékig kívánunk a *szomszédos országoktól állami feladatokat átvállalni*, mint ahogy ez sok esetben ma is így történik. Ugyanígy az EU-támogatások kapcsán is „profiltisztításra” van szükség: meg kell vizsgálni, melyek azok a feladatok, fejlesztési igények, amelyekre a nemzeti fejlesztési tervek vagy határ menti programok keretében várható uniós forrás, s mely szervezetek szállhatnak versenybe eséllyel ezekért a forrásokért. Ezeket ki kell venni a magyarországi támogatások köréből, és segíteni az érintetteket a források megszerzésében.

De vajon egyedüli üdvöztető megoldás lenne a határon túli magyar operatív programok létrejötte? Ne gondoljuk azt, hogy ezzel mindent megoldhatunk. Egyrészt azért, mert van a Magyarországról érkező támogatásnak egy olyan szintje, ahol a mikrotámogatások mértéke, a „projektek” mérete (húszezer-százezer forintos támogatások) egyszerűen nem igényel ilyen átfogó tervezési logikát. Ezen támogatások esetében a más, nagyobb programokkal való összhangot szükséges megteremteni, ezeket „felfűzni” a nagy

fejlesztési célokra, közösségi programokra, és a támogatásnyújtás szabályrendszerét kell áttekinthetőbbé, ellenőrizhetőbbé tenni egy olyan monitoring rendszer segítségével, amellyel minden forint felhasználása nyomon követhető, helyszínen ellenőrizhető.

Mindezek mellett úgy látjuk, hogy a pályázati rendszer nem képes megoldani minden problémát, hiszen eddig is voltak olyan *stratégiai fontosságú intézmények* (magyar állam által fenntartott felsőoktatási intézmények, pedagógusszövetségek, színházak stb.), amelyek központi nagy fejlesztéseként akár külön költségvetési sorral rendelkeztek. A 90-es évek intézményalapítása során gyökereket eresztett közösségi szintű, nonprofit jelleggel működő intézményeket nem szabad csak a bizonytalan esélyű pályázatok játékszerévé tennünk, számukra – világosan átgondolt, részletesen kidolgozott projektek, vagy az EU terminológiával szólva központi program alapján – akár az operatív programok keretében biztosítani kell a normatív jellegű, működési támogatást is, nemcsak a fejlesztési lehetőségeket. Ezen intézményi kör meghatározása is e tervezési folyamat feladata kell, hogy legyen.

A tervezési stratégia megalkotása mellett, illetve annak részeként a végrehajtás terén is szükséges a közös nevezők kialakítása, még ha ez talán ma még illuzorikusnak is tűnik. Ezek közé tartoznak azok a közös szabályok, alapelvek, amelyeket a támogató szervezeteknek és a lehetséges kedvezményezetteknek, azaz a pályázóknak közösen el kell fogadniuk, és magukra nézve kötelezően be kell tartaniuk:

- fejlesztési forráshoz csak akkor lehet hozzájutni, ha a pályázó – világos szabály- és feltételrendszeren belüli versenyhelyzetben – az elvárásoknak a legmagasabb szinten megfelelő produktumot hoz létre, legyen ez egy pályázat vagy maga a projekt megvalósítása. Ahhoz, hogy egy szervezet fejlesztési támogatáshoz jusson, történelmi tradíciókon túl másra is szükség van: fejlesztési támogatás csak tiszta versenyben, valós teljesítmény alapján adható. Ez az éles versenyhelyzet, a régió igényeinek minél inkább megfelelő projektek támogatása az adott határon túli magyar közösség elsőrendű érdeke, még ha ez esetleg keresztez lokális vagy intézményi érdekeket;

- a támogatások felhasználása – hasonlóan az EU-alapelvekhez – szigorú ellenőrzés, szabályozás mellett zajlik, s ennek be nem tartása a támogatás visszafizetését is jelentheti. A manapság különösen érzékeny magyar-magyar erőterben ezen alapelvek kölcsönös tisztázása és elfogadása különösen nehéz, de fontos feladat.

Konklúzió, avagy a vita kezdete?

Végezetül a fenti javaslatok összessége, sok egyéb fontos érv mellett a „hal helyett hálót” elv alkalmazása, azaz a támogatások megszerzéséhez szükséges szakemberek biztosítása bizonyos mértékben tehermentesítheti a jelentős határon túli támogatási igényeket egészében kielégíteni nem tu-

dó magyarországi intézményrendszert is, valamint jótékony szemléletváltást is hozhat a meglévő pályázati gyakorlatban.

Amit a fenti néhány bekezdésben összefoglaltuk, egy – a szívünkhöz leginkább közel álló – teljes támogatási rendszer átalakítása. Úgy látjuk, hogy céljaink eléréséhez a „kabát teljes újraszabására” van szükség, megőrizve azokat az elemeket, értékeket és intézményi szereplőket, amelyek eddig is a lehetőségekhez képest eredményesen végezték tevékenységeiket.

Úgy véljük, hogy egy kormányzati ciklus második felében éppen itt van az ideje a közös gondolkodásnak, a jövőről szóló vitának a politikai paletta ellenértés oldalain elhelyezkedők számára egyaránt.

Ennek eredményeként egy átgondoltabb rendszer létrehozása Magyarországon európai uniós csatlakozásának remélhető, közép és hosszabb távon mindenképpen elvárt hasznát a leginkább maximalizálni képes az összmagyarság, azon belül pedig a leginkább rászoruló Kárpát-medencei magyarság irányában.

4. Együttműködés a tervezés, programozás szintjén (második pillér)

Helyi magyar igényeknek megfelelő fejlesztési célok

A Kárpát-medencei magyarság uniós támogatásokra történő felkészülése és felkészítése alapvető fontosságú, de talán még *ennél is fontosabb, hogy az adott országokban minél több olyan fejlesztési cél, program, pályázati lehetőség legyen hozzáférhető, amelyek összhangban állnak a helyi magyar társadalmak, régiók fejlesztési igényeivel.*

A fentiekhez azonban legelőször szükséges pontosan számba venni a lehetőségeket, illetve a problémákat és igényeket: az egyes régiók – EU-támogatások szempontjából releváns – társadalmi, gazdasági problémáit, a meglévő adottságokat és fejlesztési lehetőségeket. Azaz minden határon túli régióban – építve a meglévő kutatási eredményekre, probléma-katalógusokra, statisztikákra – el kell készíteni *egy teljes körű és az EU-s fejlesztési politikák módszertanához illeszkedő helyzetértékelést.* Erre a leginkább alkalmas és elterjedt módszer a már említett SWOT-analízis, amely felméri az érintett társadalmak, régiók gyengeségeit és erősségeit, a fejlesztésben rejlő lehetőségeket és veszélyeket. Mint láttuk jelen tanulmány „első pillérjének” megfogalmazása kapcsán, a határon túli régiókra kiterjedő SWOT-analízis a magyarországi támogatási rendszer hatékonyságának pontos bemérése szempontjából is elodázhatatlan feladat.

A határon túli régiók saját problémáinak pontos feltérképezése és a fent említett logikai mátrixba történő beillesztése esetén *van esély* arra, hogy a szomszédos országok Nemzeti Fejlesztési Terveibe és egyéb uniós programokba – például a határ menti együttműködést elősegítő INTERREG-programokba – jól bele tudjuk illeszteni a helyi magyar fejlesztési igényeket.

A 2007-től megnyíló EU-források döntő többségét a területi és a szociális különbségek csökkentését célul kitűző strukturális alapok biztosítják. A magyarlakta régiók, az ott élő társadalmak – nemzetiségi hovatartozástól függetlenül – szinte minden szomszédos országban a fentiek alapján a támogatásra jogosult kategóriába kerülnek, azaz az eddigi hátrányokból – az EU-támogatás szemszögéből – könnyen, de sok-sok munkával előny kovácsolható. A korábbi évtizedekben az állami fejlesztéspolitikákban a határmenti területek perifériára szorultak, míg egyes határtól távolabb eső területek támogatása szintén elmaradt más régióktól (lásd a székelyföldi úthálózat). Elvárható-e a határon túli magyarság helyben boldogulása, ha sok helyütt a szűkebb és tágabb környezetben alulfejlett régiókat, rossz foglalkoztatási és képzési struktúrákat, szociális feszültségeket tapasztalunk?

Miért halaszthatatlan?

A fenti kihívásokra adott válaszok halaszthatatlan voltát több tényező is alátámasztja, nem említve most a Kárpát-medencei magyarság „globális” problémáiból fakadó cselekvési kényszereket.

2007-től „új időszámítás” kezdődik az EU-támogatások terén, ez kiváltképp igaz a Kárpát-medencében: nemcsak Románia várható belépésére, és ezáltal a soha nem látott forrásmértékre kell gondolnunk, hanem arra is, hogy a jelenlegi tagországokban a következő, 2007–2013 közötti uniós költségvetés a jelenlegi források többszörösét fogja jelenteni.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy 2007-ig ölbe tett kézzel várjuk a nagy uniós pályázati programok meghirdetését. Sőt még csak az sem elég, hogy felkészüljünk azok fogadására (értsd: megtanuljunk pályázatot írni, projekteket lebonyolítani), hanem most még talán elegendő idő van arra is, hogy a helyi magyarság beleszóljon abba, melyek legyenek a 2007 utáni román, szlovák, szlovén NFT-k prioritásai, kiemelten kezelt fejlesztési céljai. Azonban ez a feladat is már szinte a 24. órában van, ez év végére minden országban vázlatosan el kell készülnie a 2007 utáni NFT-knek.

Mindezek megvalósítására kivételes – és ma még pontosan nem látható, meddig tartó – történelmi esély, hogy jelenleg mindkét nagyobb magyar kisebbséggel rendelkező szomszédos országban a helyi magyarság képviselői igen magas szinten (miniszter, miniszterelnök-helyettes) vannak képviselve az EU-támogatásokat felügyelő tárcákban.

A szintén EU-tag Szlovéniában már kézzelfogható eredményei is vannak a helyi magyar érdekek NFT-be történő illesztésének: 2004 és 2006 között külön pályázati programok vannak meghirdetve a szlovéniai kisebbségek – köztük a magyarok – által lakott régiók felzárkóztatására. Mindez két tanulsággal is szolgálhat számunkra: egyfelől mégsem oly „ördögtől való” az EU-támogatási politika szemszögéből egy határon túl élő nemzetiség – akár nevesített – támogatása, másfelől a szlovéniai modell alaposabb meg-

ismerése – szintén EU-terminológiával élve – best practice, azaz a „legjobb gyakorlat” lehet más szomszédos országban is. Bárhová tekintünk, a magyarok lakta régiók ott is a lemaradó, területi hátrányokat elszenvedő régiók közé tartoznak.

Kiknek a feladata? – támogatás Magyarországról

Mindezen célok elérésért nyilvánvalóan a helyi magyar érdekek érvényesítésére hivatott és a döntéshozatalhoz legközelebb álló vagy azt leginkább befolyásolni tudó magyar szervezetek, pártok tehetnek a legtöbbet. Nem lehet elvitatni ezen szervezetek politikai felelősségét abban, hogy a határon túli magyar igényekre megfelelő megoldási lehetőségeket leljünk fel a következő években a szomszédos országokban megnyíló EU-támogatásokban.

A fentiek mellett a magyar kormányzat is – kiegészülve a különböző EU-intézményekben tevékenykedő szakértőkkel, politikusokkal – nagyban hozzájárulhat ezen célok megvalósulásához. Ahhoz, hogy ne csak a pályázati tevékenység, azaz a megvalósítás szintjén (harmadik pillér) kapjon hatékony segítséget a helyi magyarság a sikeres EU-fejlesztési politikához, a tervezési szinten is összehangolt szakmai, szakdiplomáciai támogatásra van szükség. Ennek főbb kitörési pontjai:

- *közös tervezési, programozási együttműködés* a szomszédos országokkal (erre már jelenleg is történnek ilyen irányú kezdeményezések a Nemzeti Fejlesztési Hivatal részéről). Ennek célja többek között, hogy az adott országokban megvalósuló projektek az adott állam keretein túlmutatva – megfelelő összehangolás mellett – összeurópai célokat is megvalósítsanak, az ezekben rejlő szinergikus hatások révén pedig helyi szinten még nagyobb lehet az adott fejlesztés hasznosulása. (Ezekre jó példa a több országban átnyúló közlekedési vagy környezetvédelmi együttműködés, amely által egy egész térség – határokon átnyúló – gazdasági potenciálja, tökevonó képessége nőhet, amelyből minden érintett ország vagy régió egyaránt profitálhat.) A magyar-magyar párbeszéd különböző – elsődlegesen szakmai fórumait kihasználva vagy akár létrehozva – magyarországi kormányzati törekvéseinek itt fokozottan összhangban kell lenniük a határon túli magyar érdekekkel, a célból, hogy a határon túli magyarság „feje felett meghozott döntés” kedvezményezettje a leginkább érintett régióban élő magyarság legyen;

- ugyanezt a magyar-magyar közös érdekérvényesítést kell alkalmazni *már létező intézményesített együttműködésekben*, amelyre kiváló példa a jelenleg is futó INTERREG – határon átnyúló együttműködés és más tervezett szomszédsági programok;

- a közös tervezési feladatok mellett hangsúlyos szerepe lehet a határon túli magyar fejlesztési igényeknek a *magyarországi NFT II*-ben, noha a nemzeti fejlesztési tervek kedvezményezettjei és célterületei kizárólag az adott

ország területén lehetségesek. (A magyar–magyar érdekeken túlmutató, és talán a 2013 utáni időszak kérdése lehet e paradigma fenntartása vagy meghaladása.) A jelenlegi tervezési gyakorlatban, különös tekintettel a regionális fejlesztési tervek és programok kidolgozására, fontos szempontként lehet beemelni a határon átnyúló hatásokat, olyan projektek támogatását, amelyek ugyan a határ egyik oldalán valósulnak meg, de közvetve hozzájárulnak a határ két oldalán meglévő területi és egyéb különbségek csökkentéséhez;

- a magyarországi EU-diplomácia szintjén is fontos – különösen Románia csatlakozási monitoringja során 2007-ig – az *EU-támogatások transzparenciájának elősegítése*, az esetleges visszaélések intézményi garanciáinak megkövetelése, s ezek 2007 után történő működtetésének biztosítása. Ezen a szinten is fontos szerep hárulhat az EP-ben megvalósuló magyar–magyar együttműködésre;

- *közigazgatási együttműködés, szakmai támogatás*: az EU-támogatások végrehajtásának minden szintjén lehetőség van a hasonló feladatokat ellátó szervezetek közötti szakmai együttműködésre, tapasztalatátadásra. Törekedni kell tehát arra, hogy a politikai, szakmapolitikai és diplomáciai szintek mellett a közigazgatáson belül, illetve a végrehajtó háttérintézményi, közreműködői szinten is szoros kapcsolatok alakuljanak ki a szomszédos országok hasonló szervezeteivel.

A jelenlegi intézményi háttér

Jelen írás elsődlegesen a határon túli magyarság sikeres EU-felzárkózásához nyújtható magyarországi és helyi támogatási lehetőségeket, az EU-támogatáspolitikát és a határon túli magyar támogatási rendszer összehangolásából eredő pozitív következményeket veszi sorra. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy ezen kérdések intézményi kereteinek tárgyalása túllép jelen vitairat keretein, és álláspontunk szerint a szervezeti kérdéseket meg kell előznie a célok, fejlesztési lehetőségek, stratégiák tisztázásának.

Mindezek ellenére a tervezési együttműködés, azaz a második pillér tárgyalásánál nem térhetünk ki e kérdés elől, hisz jól látható, a jelenlegi intézményi struktúra kevésbé alkalmas a fentiekben bemutatott hatékony együttműködések kialakítására, ezért javasoljuk, hogy:

- kezdődjön el a jelenlegi magyar közigazgatás valamely intézményére telepítve – vagy azon belül kialakítva – egy *központi koordináció* a fenti fejlesztési stratégiák kidolgozására és végrehajtására. Ennek létrejöttét nehezítheti a már említett szakpolitikák (EU-támogatás, határon túli magyar ügy) közötti távolságok, a két ágazat, illetve szempontrendszer közötti kapcsolatok szinte teljes hiánya, amit csak fokozhat – a már korábbról ismert – szakpolitika vagy nemzetpolitika mesterséges szembeállításának esetleges újjáéledése;

- a magyar-magyar intézményesített párbeszéd keretein belül is minél előbb meg kell találni, vagy létre kell hozni azt a szakmai fórumot, amely alkalmas arra, hogy a fent említett – a közigazgatás különböző szintjein megvalósuló – magyar-magyar szoros szakmai együttműködést és információ-áramlást biztosítsa, s ezáltal elősegítse a hatékony érdekérvényesítést.

5. Határon túli magyarok EU-felkészítése (harmadik pillér)

- a projekt leírása⁵ -

Javaslat a határon túli magyarok átfogó EU pályázati felkészítésre vonatkozó fejlesztési programdokumentum kidolgozására

Bevezetés

Magyarország és a legnagyobb magyarok által lakott szomszédos országok⁶ uniós csatlakozásával egy új helyzet alakult ki a térségben.

Az EU fejlesztési forrásainak hozzáférhetővé tétele történelmi lehetőséget kínál fel elsősorban a felvidéki és erdélyi magyar közösségeknek, amennyiben megfelelően fel tudnak készülni ezen programok fogadására, évtizedes területi hátrányokat dolgozhatnak le, amelynek révén valós alternatíva kínálkozhat a szülőföldön maradásra. Ebben kulcsszerepe lehet az anyaországnak, amely az uniós pályázati tapasztalatainak átadása, azok helyi viszonyokhoz történő alkalmazása révén igen komoly segítséget nyújthat a felkészítésben. Ehhez azonban az eddigi tárca- vagy ágazati szintű kezdeményezések helyett egy irányított, *komplex EU felkészítési stratégiai* programot kell végrehajtani, hogy a 2007-től kezdődő időszakban a magyarság számára komoly esélyek legyenek az EU-pénzekért folytatott versenyben.

Jelen feljegyzés ennek a stratégiai programnak a főbb sarokpontjait kívánja felvázolni.

Célok

Általános cél: a határon túli magyarok és szervezeteik, intézményeik eredményesen vegyenek részt a szomszédos országok által hozzáférhető EU-pályázati források megszerzésében.

Konkrét cél: a felkészítési program legfontosabb paramétereinek (szervezetrendszer, eszközrendszer, ütemezés, módszertan, költségvetés) meghatározása egy stratégiai programdokumentumban.

Célcsoportok

Közvetlen célcsoport: a nemzeti keretek között megnyíló uniós forrásokra pályázó határon túli magyarok, intézmények és szervezetek.

Közvetett célcsoport: az átfogó „EU felkészítésben” részt vevő magyarországi és határon túli szervezetek.

A program indokolttsága

- *kül-, illetve geopolitikai tényezők*: Szlovákia és Szlovénia 2004-es csatlakozása, Románia várható 2007-es csatlakozása, Szlovákia és Románia jelenlegi belpolitikai viszonyai, az EU-s tárcákat felügyelő MKP, RMDSZ miniszterek;

- *belpolitikai igények*: magyarországi felkészülési és végrehajtási tapasztalatok átadhatósága, a népszavazás utáni helyzetben konkrét segítségnyújtás, az országokon átívelő projektek végrehajtásához nélkülözhetetlen a határ túloldalán élők – többségében magyarok – felkészülése, ennek nincs jelentős költségvetési vonzata, ugyanakkor igen komoly fejlesztési források mozgósíthatók, amelyek tehermentesíthetik a magyar költségvetési forrásokat, vagy átcsoportosíthatóak az EU-csatlakozásból kimaradó régiókra;

- *problémák*: nincs átfogó fejlesztési, támogatási koncepció; egymástól elszigetelt kezdeményezések vannak, koherencia és szinergikus hatások nélkül; a magyar közösségek nincsenek felkészülve az EU-pályázati pénzek fogadására, figyelmük elsődlegesen az elmúlt évtizedekben kialakult magyarországi támogató intézményrendszerre korlátozódik. A magyarországi költségvetési támogatás (kb. 12 Mrd Ft) elsősorban intézmények működtetését szolgálja, kiegészülve a státustörvény alanyi jogú támogatásaival, ugyanakkor nem képes átfogó regionális fejlesztési vagy szociális problémák kezelésére, így a támogatás szétaprózódott. Egy-egy átlagos EU-projektméret (50-100 M Ft), 100–150 nyertes EU-pályázat a jelenlegi támogatással megegyező mértékű forrást jelent, amelyek multiplikáló hatásuk révén jóval nagyobb fejlesztési lehetőségeket rejtenek magukban, mint az elsődlegesen működésre szánt jelenlegi források.

Várható eredmények

- a helyi NFT-pályázatokon eredményesebb magyar részvétel;
 - több nyertes EU-projekt a magyarok lakta régióban;
 - a közvélemény figyelmének felkeltése, hogy a magyarországi támogatási lehetőségek mellett jóval szélesebb lehetőségek vannak a megjelenő EU-s pályázatokban.

A fejlesztési programdokumentum javasolt szempontjai

Helyzetértékelés

- a magyarországi felkészülési és pályázati *tapasztalatok értékelése*, a helyben alkalmazható programok, legjobb gyakorlatok;
 - a határon túli magyarság eddigi EU-felkészítését szolgáló *magyarországi kezdeményezések hatékonyságának vizsgálata és értékelése*;
 - a határon túli magyarok felkészültsége az EU-pályázati versenyre:
 a) Szlovákia: előcsatlakozási alapok, NFT-pályázatokon a magyarok részvétele,

- b) Románia: előcsatlakozási alapokban a magyarok részvétele;
 - az *eddig EU-s pályázatokban* részt vevő szervezetek vizsgálata, tapasztalataik: szektorális, földrajzi megoszlás;
 - pályázatírók, tanácsadói *piac felmérése*;
 - pályázati információk *nyilvánossága*: internet, nyomtatott sajtó;
 - *pályázati nyelv és anyanyelv* problematikája, egyéb speciális kérdések;
 - a szomszédos országokban élő magyarság *EU-felkészülésének SWOT-elemzése*.

Végrehajtás – tevékenységek

- *képzési tevékenység*:
 - a) *multiplikátor-képzések*, szektorális szintű felkészítések (pl. civil szervezetek, vállalkozók, egyházak stb.),
 - b) *távoktatási tananyagok*;
- PEA-hoz hasonló *projekttámogatási rendszer* kialakítása, zászlóshajó projektek;
 - *magyar nyelvű pályázati nyilvánosság*: időszaki kiadvány, pályázatkereső portál, háromnyelvű szótárak, esettanulmányok, *legjobb gyakorlatok* bemutatása helyi szinten;
 - *szakmai segítség*: a magyarországi és a szomszédos országok *végrehajtási intézményeinek* szakmai kapcsolata, know-how átadás, fiatal szakemberek *továbbképzése*, *ösztöndíj-programok*, *tanulmányutak* szervezése, a központi programokhoz szakmai segítségnyújtás;
 - meglévő erőforrásokra épülő nonprofit *pályázati tanácsadó hálózat* kialakítása (státusirodák, Agora);
 - helyi pályázatíró, tanácsadó, képző *vállalkozások* támogatása;
 - *banki finanszírozás*, pályázati önrész finanszírozása (közalapítványok), támogatása.

Végrehajtási intézményrendszer

- magyarországi: a kormányzati és – a program határokon átnyúló jellege miatt – különös tekintettel a nem kormányzati szervek (pl. közalapítványok) szerepe és bevonásuk lehetőségei;
- határon túli szereplők: meglévő hálózatok és egyéb helyi szervezetek erőforrásainak vizsgálata, a programba történő bevonásukhoz szükséges feladatok számbavétele.

Szemponatok:

- a jelenlegi intézményrendszer alkalmassága, bevonásának módja;
- a politikai egyeztetési mechanizmusok (pl. MÁÉRT ad hoc szakbizottság);
- a lebonyolítás módszertana.

Ütemezés, mérföldkövek

- a programdokumentum kidolgozása - 3 hónap;
- szakmai és közigazgatási, illetve magyar-magyar egyeztetés - 3 hónap;
- felkészülés, a közreműködő intézményrendszer felállítása, tendereztetése - 3 hónap;
- a program elindítása;
- monitoring kidolgozása, folyamaton belüli értékelés módszere.

Pénzügyi terv

- a javasolt fejlesztésre jelenleg rendelkezésre álló pénzügyi források áttekintése, költségracionalizálási javaslatok;
- a program várható költségei;
- javaslatok a költségvetésen kívüli források bevonására.

Kommunikáció

- program számára önálló arculat (név, logo stb.) kidolgozása;
- kommunikációs csatornák.

Nézetünk szerint a határon túli magyarság támogatásának tehát két stratégiai irányban kell sürgősen elmozdulnia.

Egyfelől a jelenlegi magyarországi támogatás hatékonyságának javítása érdekében a rendszert a hasznosítható EU-gyakorlat beépítésével fel kell frissíteni, hatékonyabbá kell tenni. Ez egyben eszköze annak is, hogy a pályázó szervezeteket megtanítsuk arra, hogyan kell uniós támogatási gyakorlat keretében sikeresen pályázni. Mindez hozzásegít ahhoz, hogy a magyar szervezetek sikeresen vegyenek részt az EU-támogatásokért folytatott versenyben. Ennek szakmai és anyagi támogatása, az uniós tapasztalatok és ismeretek - azaz „hal helyett háló” - átadása mind a tervezés, mind a felkészítés szintjén az anyaország támogatásának másik alapvető feladata.

Jegyzetek

¹ Jelen vitairat a határon túli magyarság sikeres uniós csatlakozásáért életre hívott Hidvégi Mikó Imre Alapítvány szervezeti keretei között készült el. Alapítványunk a témával foglalkozó szakmai rendezvények mellett elkészítette a Kárpát-medencei fejlesztésekkel foglalkozó szakmai portált. A www.hidvegimiko.hu oldalon igyekszünk összegyűjteni számos információ mellett a témához kapcsolódó szakmai anyagokat, tanulmányokat.

² Ezek közül is kiemelkedik Bárdi Nándor *Tény és való* című könyve (Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.), a *Magyar Kisebbség* 2003/4-es, Magyarország támogatáspolitikájával foglalkozó száma; hasonló témával foglalkozik az Illyés Közalapítvány támogatáspolitikai ankétja, illetve egy néhány éve zajlott kutatás az OM Kutatásfejlesztési Program keretében, amelyet Berényi Dénes vezetett.

³ Mivel még nincsen elfogadott, a 2007–2013 közötti időszakra szóló EU költségvetés, a fenti adatok csak hozzávetőleges becslésen alapulnak, a lakosságszám alapján a várható magyarországi támogatási mértékből levezetve.

⁴ Lásd Gyurgyík László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

⁵ A tervezéshez szükséges programdokumentum projekt szempontok szerinti leírása.

⁶ Jelen feljegyzés elsődlegesen Szlovákia, Szlovénia és Románia esetében az előcsatlakozási alapok, illetve a helyi NFT forrásokat helyezi előtérbe, míg a többi szomszédos országban a különböző szomszédsági programokat (CARDS, TACIS).